

Ujszászi Róbert – Tóth Szilárd

BÉLA IFJABB KIRÁLY PÉNZVERÉSE VISEGRÁDON 33

Az Árpád-kori magyar pénzveréssel kapcsolatban számos olyan éremtípus és -csoport, valamint jelenség létezik, amelyek már hosszú idő óta vita tárgyát képezik a szakemberek között. Az egyik legtöbbször kutatott és vitatott terület a brakteáták, azaz a lemezpénzek típuscsaládja. A tisztánlátást segítheti, hogy a közelmúltban olyan régészeti leletek kerültek elő Visegrádon, amelyek segíthetnek eldönteni azt a kardinális kérdést, miszerint III. Béla vagy IV. Béla verette ezeket a lemezpénzeket.

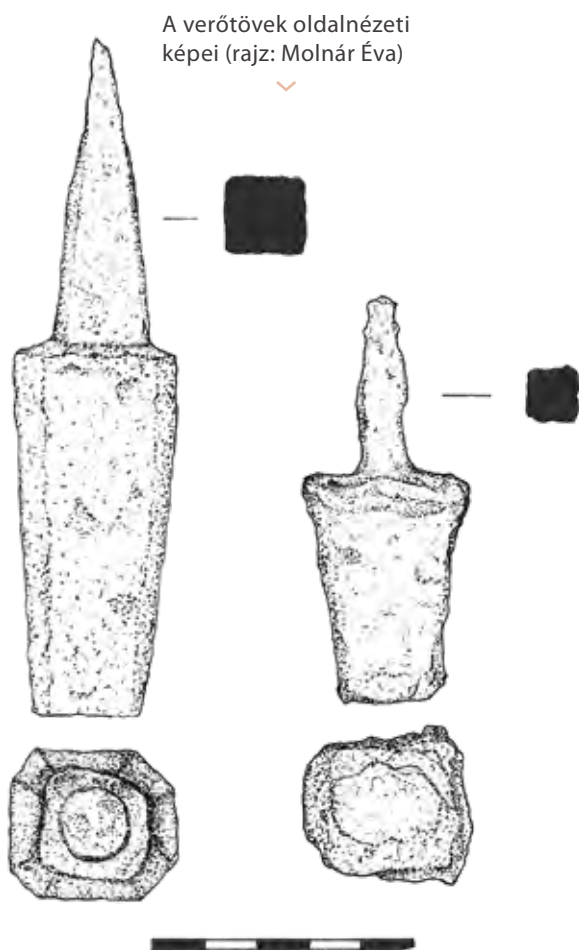
< A nagyobbik verőtő profilja

A SIBRIK-DOMBI LELETEK

34

Az Árpád-korban Visegrád vára a Sibrik-dombi erősség volt, amely késő római eredetre megy vissza. Köré vármege szerveződött, amelyet valamikor 1080 körül átneveztek (miután annak székhelye Esztergomba került), ezután jelentősége nagyban csökkent, s éppen ezért a lelőhely 12. századi leletanyaga igen gyér. A vár és környéke valamikor 1220 körül Béla herceg, vagyis a későbbi IV. Béla király (ur. 1235–1270) birtokába került, és rövid időre újra fontos szerepre tett szert, ugyanis az ifjabb király egyik központjává vált. Ez az ősi visegrádi vár a tatárjárás során valószínűleg nagobbrészt megsemmisült, s többé sohasem állították helyre.

A Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeumának (Visegrád) kollégái nemrégiben újabb részleteket tártak fel a várban. Ekkor egy körülbelül 430×380 cm oldalméretű, téglalap alakú, lemélyített, cölöpszerkezetű épület nyomait találták meg, amely metszett több korábbi (4., illetve 8–11. századi) objektumot is. Friesachi denárok, két verőtő, valamint egy megmunkált lemeztöredék, olló (minden bizonnyal lemezvágó olló), ólomolvadék, bronz és ezüst mülhelyhulladékok láttak benne napvilágot.

A verőtövek oldalnézeti képei (rajz: Molnár Éva)

A verőtövek profiljainak oldalnézeti képei

A verőtövekről sajnos nem állapítható meg, hogy milyen pénzek készítésére szolgáltak. Mindkét szerszám megmunkálatlannak tűnik, bár az egyiknek egy centrikusan bevésített, szabályos kör jól kivehető (ennek átmérője 13 mm). A kisebbik verőtő hosszúsága rögzítő tuskéval együtt mintegy 75 mm, a profil átmérője kb. 20 mm, míg a nagyobbik szerszám teljes hossza 130 mm, a profil átmérője pedig 20 mm. Talán még vésésre váró, vagy a körvonallal rendelkező darab esetében éppen félkész szerszámokról beszélhetünk (egyébként mindkettő alsó verőtő).

Ezek mellett találtak még vasszögeket és egy kést is, valamint egy mérleget, továbbá egy öt friesachi denárból álló éremkincset is: többek között Csehországi Adalbert (1168–1177, 1183–1200) érsek és II. Eberhard (1200–1246) érsek vereteit a friesachi verdéből.

A CNH 272-es lemezpénz egy példánya

A 21. számú objektumban előkerült éremkincs darabjai

Az előkerült leletek tehát egy pénzverde jellegzetes leletanyagát mutatják, így jogosan állapítható meg, hogy valamikor a tatárjárást megelőzően pénzverő helyként működött az említett épület. Magyarországon mindeddig nem tártak még fel olyan pénzverdét, ahol verőtövek is előkerültek volna, így a Sibrik-dombon talált leletegyüttes különösen figyelemre méltó. Az Árpád-korból eddig mindössze néhány pénzverő szerszámot ismertünk, így ez a leletcsoport e tekintetben is meglehetősen fontos.

A leletegyüttes legérdekesebb darabja azonban egy kis szabálytalan alakú bronz lemeztöredék (45,2x44,8 mm, vastagsága 1,4–1,7 mm, súlya 12,26 g), rajta kettős gyöngykör, benne vésettöredék látható. A véset külső gyöngyköre 15,7 mm átmérőjű, a belső körben lévő töredék mérete 6x4,3 mm. A lemezdarabon egyértelműen egy CNH 272-es jelű lemezpénz részletei láthatók, ahogyan azt a plasztilinlenyomat minden kétséget kizáróan igazolja. A vésettöredék túlságosan nagyra sikeredett az egész éremképhez, illetve a rendelkezésre álló térhez képest, és kicsit el is csúszott az ideális pozícióból, ezért hagyhatták félbe annak idején a vésést.

A lemezdarab megmunkálása olyan, mintha verőtövek szánták volna. A középkori verőtövek jellemzően vasból készültek, és hosszabb – legalább 5–10 cm-es – vashengerek voltak, ahogyan azt például az itt előkerült két darabon is láthatjuk. A magyar középkorból azonban szép számmal ismerünk bronzból készült verőtöveket amelyeket az ötvösmesterek használtak például gombok, vagy ékszerek készítéséhez (többek között Monostorszegen és Versecezen is leltek ilyeneket). A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található egy bronzlemez, amely szintén egy lemezpénz éremképét hordozza. De szép számmal hozhatók német, illetve cseh, valamint morva példák is a bronz verőtövek használatára.

A lemez a 21. számú objektumból

A lemez vésete és plasztilinlenyomata

A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE ÉS ÉRTELMEZÉSE

36

Esztergom a 13. század közepéig lényegében az egyetlen pénzverőhely volt hazánkban, amely elválaszthatatlanul összekapcsolódott az egyetlen, ugyancsak itt székelő kamarával. Ennek tudatában a Sibrik-dombi leletekkel kapcsolatban több eshetőség is megfontolandó.

1. A szerszámok Esztergomból származnak, és azokat csak tárolták Visegrádon, de a várban soha sem használták ezeket. Ez esetben több jelenség is megmagyarázatlan maradna. A különféle fázistermékek (nyiradékok, olvadékok) jelenléte ellent mond annak az állításnak, hogy ne folyt volna ötvöstevékenység a várban. Az pedig, hogy ezeket a leleteket éppen a verőtövek mellett találjuk, semmi esetre sem lehet véletlen. Az is feltűnő, hogy éppen egy lemezpénz készítéséhez használt szerszámot találtak Visegrádon, amely típuskör fajait már Réthy László is úgy keletzte, mint amelyek esetleg már Béla ifjabb királysága alatt is készülhettek. Márpedig Visegrád régi vára Béla fontos erőssége volt trónra kerülése előtt.

2. Megfontolandó a hamisítás lehetősége is. Maga a leletanyag nem árul el semmit sem a pénzverő tevékenység jogi hátteréről, így a tárgyak elvileg éppen úgy lehetnek egy hamisítóműhely, mint egy törvényesen felállított verde rekvizitumai. Néhány jelenség megfelelő értelmezése azonban segítheti a kérdés eldöntését. A szerszámok minősége megfeleltethető a korszakból ismert más eszközök nivelójának. A vas verőtövek és a bronzlemez jelenléte pedig arra utal, hogy készítőik nemcsak kiváló ötvösök voltak, hanem igen magas fokú pénzverési tudással is rendelkeztek és ismerték azokat a lemezpénzverési fogásokat is, amelyek

lyeket Európa-szerte megfigyelhetünk. Ugyanakkor

Visegrád egy frekventált, folyamatosan királyi, illetve ifjabb királyi vár és uradalom volt.

Vajon egy, a királyság szívében

fekvő, uralkodói erősségben lehetett-e hamis pénzt veretni? Hiszen egy olyan felségsértés, mint amilyen a hamis pénzek veretése volt, inkább valamilyen eldugott helyet igényelt volna. Mindezek tehát egyértelműen a hamisítás ellen szólnak.

3. Hivatalos pénzverde működött az erősségben. A verde működését a maradványanyagok, főként az olvadékok és lemezdarabok jelenléte bizonyítja. A legvalószínűbb az, hogy Béla 1235. évi trónra kerülésekor (vagy akár már hamarabb is) megszüntették a Sibrik-dombi verdét, hiszen Esztergom mellett már nem volt értelme fenntartani azt. 1241–42 fordulóján, a mongol hadak támadásakor tehát a műhelyépület már nem volt használatban, és csak a valamilyen okból otthagyt néhány tárgyat temethette maga alá az ostrom során összeomló épület (ezért is nincs több lelet).

Elmondható tehát, hogy a Sibrik-dombon talált leletek eléggé egyértelműen arra mutatnak, hogy a vizsgált műhelyépületben törvényes pénzverési tevékenység folyt. A vár fontos közigazgatási funkcióval nem bírt, de mint királyi ellenőrzés alatt álló erősség hamisító helyként sem igazán jöhet szóba. A várat a 12. században kevésbé használták, igazgatási funkciót nem töltött be, így mindent összevetve a verde működése nem helyezhető III. Béla korára (ur. 1172–1196). Ugyanakkor Visegrád IV. Béla személyéhez erősen köthető, így nem lehet véletlen, hogy éppen az 1220-as évektől fogva töltött be újra kitüntetett szerepet, s mint az ifjabb király fontos, már igazgatási funkcióval is bíró udvarháza pénzverdének is otthont adott. A leletanyag és a történeti kontextus mindenképpen ebbe az irányba mutatnak.

Mindezen megállapítások egybevágóan azokkal a numizmatikai kutatások során felmerült adatokkal és tényekkel, amelyek egyértelműen tanúsítják, hogy a lemezpénzek veretésére nem kerülhetett sor III. Béla korában, és csakis IV. Béla idejében bocsáthatták ki azokat, még valamikor 1241-et megelőzően, feltehetőleg ifjabb király korában.

◇ ◇ ◇